

KONCEPT SKUPNOSTI V INFORMATIČNI DRUŽBI

Blaž LENARČIČ

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1
e-mail: blaz.lenarcic@zrs.upr.si

IZVLEČEK

V članku preučujemo koncept skupnosti v današnji družbi, ki jo opredeljujejo nove informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT). Poglavitna lastnost IKT je časovno-teritorialno krčenje, zaradi česar današnja skupnost ni več nujno opredeljena s tesno povezanimi solidarnostnimi skupinami posameznikov, ki so si teritorialno blizu, temveč vključuje predvsem solidarnostna omrežja (teritorialno oddaljenih) posameznikov, ki delujejo v kibernetičnem prostoru. Na takšnih izhodiščih zagovarjamo tezo, da smo priča širitvi koncepta skupnosti iz fizičnega v kibernetični prostor. Pri tem izhajamo iz tega, da je razumevanje skupnosti tesno povezano z razumevanjem prostora družbenega delovanja. Zato prvi del prispevka namenjamo pojasnjevanju kibernetičnega prostora. V drugem delu pa argumentiramo koncept virtualnih skupnosti, pri čemer posebno pozornost namenjamo problemom, ki se nanašajo na njihovo utemeljevanje.

Ključne besede: virtualna skupnost, teritorialna skupnost, kibernetični prostor, nove informacijsko-komunikacijske tehnologije

CONCETTO DI COMUNITÀ NELLA SOCIETÀ INFORMATICA

SINTESI

Nell'articolo si studia il concetto di comunità nella società odierna, influenzata da nuove tecnologie di informazione e comunicazione (TIC). La caratteristica principale delle TIC è la contrazione temporale-territoriale, per cui la comunità moderna non è necessariamente definita da gruppi di solidarietà di singoli individui strettamente collegati tra loro che si trovano vicini sul territorio, bensì include soprattutto le reti di solidarietà di soggetti territorialmente lontani che operano nello spazio cibernetico. Su queste basi si fonda la tesi che siamo testimoni di un concetto di comunità che si sta trasferendo dallo spazio fisico allo spazio cibernetico. Partiamo dal presupposto che la comprensione della comunità è strettamente legata alla comprensione dello spazio in cui essa opera. Per questo motivo la prima parte dell'articolo è dedicata alla descrizione dello spazio cibernetico. Nella seconda parte argomentiamo il concetto di comunità virtuali, dedicando particolare attenzione ai problemi che riguardano la loro argomentazione.

Parole chiave: comunità virtuale, comunità territoriale, spazio cibernetico, nuove tecnologie di informazione e comunicazione

"... buckle your seatbelt Dorothy,
'cuz Kansas is going bye-bye"
(Cypher, The Matrix, 1999)

UVOD

Jedro informatične¹ paradigme družbenega razvoja, kot jo je utemeljil Castells (1989, 1996), so hitrorastoča transnacionalna dinamična omrežja, temelječa na novih informacijsko-komunikacijskih tehnologijah (IKT).² V ta omrežja se s pomočjo novih IKT, neodvisno od teritorija in časa, povezujejo posamezniki različnih interesov. S takšnim načinom družbenega delovanja, če uporabimo Mlinarjev (1994) pojasnjevalni aparat, procesa individualizacije in globalizacije izpodkopavata dosedanjo teritorialno organizacijo družbe. V kontekstu preučevanja skupnosti to pomeni, da se je definicija navzočnosti ločila od fizičnega kraja in se navezala na socialno omrežje posameznikov, ki se v večini primerov razteza onkraj posameznih teritorialnih lokacij.

V prispevku zagovarjamo tezo, da logika delovanja današnje (informatične) družbe vzpostavlja drugačen koncept skupnosti, ki ni več nujno opredeljen s tesno povezanimi solidarnostnimi skupinami posameznikov, ki so si teritorialno blizu, temveč vključuje tudi solidarnostna omrežja (teritorialno oddaljenih) posameznikov, ki temeljijo na novih IKT. Pri tem izhajamo iz tega, da je razumevanje skupnosti tesno povezano z razumevanjem prostora družbenega delovanja. Slednji pa v našem primeru ni zgolj materialni, ampak tudi nematerialni. V slednjem se posamezniki po Stonovi (v Jones, 1998a; Trček, 2002; 2003) še vedno srečujejo neposredno (*face to face*), vendar pod novimi definicijami obojega "srečevanja" in "neposrednosti".

NOVI PROSTOR DRUŽBENIH DINAMIK

Podobno kot v fiziki prostor ne more biti definiran izven dinamike materije, v družbeni teoriji ne more biti definiran izven družbenih praks. To pomeni, da prostor predstavlja neizogibno ozadje družbenih odnosov in procesov, kajti če bi ga popolnoma izločili iz tovrstnih

dogajanj, bi postal *prazna danost* (Mlinar, 1990). Podobno tudi Castells (1996) označi prostor kot materialni produkt v odnosu do drugih materialnih produktov, ki vstopajo v zgodovinsko determinirane družbene odnose in tako vzpostavljajo prostor z obliko, funkcijo in družbenim pomenom.

Idejo, da je prostor nekaj več kot zgolj materija, zasledimo že pri sociološkem klasiku Georgu Simmelu. "To, kar tvori veliko cesarstvo, ni njegov zemljepisni obseg, prikazan v določenem številu kvadratnih kilometrov, temveč psihološke sile, ki iz vladajočega središča politično združujejo prebivalstvo tega območja" (Simmel, 2000, 292). Podobno daje pri opredeljevanju prostora poudarek nematerialnemu tudi Mumford, ko pravi, da "mesto namreč ni množica stavb, temveč kompleks med seboj povezanih in trajno medsebojno vplivajočih funkcij /.../" (Mumford, 1961, 123). Skratka, materialni in nematerialni prostor nenehno trkata drug ob drugega, se spajata, usklajujeta ter dopolnjujeta in skupaj tvorita celostno družbeno konstrukcijo prostora.

Zgodovina človeške družbe kaže na tesno povezanost prostora in tehnološkega razvoja. Na vsaki razvojni stopnji družbe se namreč kot odraz stopnje tehnološkega razvoja pojavlja različna infrastruktura, kraji in zgradbe, ki oblikujejo značilno podobo prostora. Podobno ugotavlja tudi Lefebvre (2000), in sicer po njem vsaka družba oziroma vsak način proizvodnje ustvarja svoj lastni prostor. Nadaljnje razmišljanje v tej smeri nas pripelje do sklepa, da prehod od enega načina proizvodnje k drugemu obenem pomeni tudi prehod iz ene vrste prostora v drugo, pri čemer prejšnji prostor služi za izhodišče novemu (gl. Lenarčič, 2004). Povedano drugače, prehod od enega načina proizvodnje v drugega posledično pomeni tudi proizvodnjo novega prostora. Če to misel apliciramo na informatično družbo, v kateri je najpomembnejši proizvodni in potrošni produkt informacija (Toffler, 1981; Roszak, 1994; Castells, 1989, 1996; 2001, Virilio, 1996; Mitchell, 1996; 1999; Der-touzos, 1997; Kitchin, 1998; Schiller, 2007), lahko postavimo trditev, da kot prostor družbenih dinamik današnjega vsakdanjega življenja postaja vse bolj pomemben kibernetični prostor.

1 Pomembno razlikovanje med informacijsko (*information society*) in informatično (*informational society*) družbo je vpeljal Castells (1996). Po njegovem prepričanju informatična družba za razliko od informacijske družbe izpostavlja specifično obliko družbene organizacije, ko postane generiranje, procesiranje in transmisija informacij poglaviti vir produktivnosti in moči z omrežno logiko kot temeljnim načinom strukturacije. S takšno opredelitvijo so v kontekstu novih družbenih sprememb na novo definirane bistvene spremembe v družbenih odnosih in procesih. V tem smislu se zdi bistveno izogibanje uporabi izraza informacijska družba in zato tudi uporabljamo izraz informatična družba.

2 Uporaba termina nove informacijsko-komunikacijske tehnologije se v tem prispevku nanaša predvsem na storitve interneta, med katere sodijo: elektronska pošta, klepetalnice (MSN, Gtalk, IRC), forumi, kratka telefonska sporočila (SMS), videokonference, internetni telefon (npr. Skype in Gtalk), *peer to peer* programi za izmenjevanje datotek, blogi, portali, namenjeni kolaboraciji (wikis) ipd. V zadnjem času se za tovrstno tehnologijo oz. aplikacije, ki omogočajo interakcije in kooperacijo med posamezniki, uporabljajo poimenovanja *social software*, *groupware*, *collaborative software* ter *Web 2.0*. Več o tem glej v Fuchs (2006), Saveri, Rheingold, Vian (2005) ter Plant (2003).

Kibernetski prostor

Pri definiranju kibernetskega prostora moramo nujno upoštevati njegov družbeni izvor. S tem mislimo predvsem na razmerje med idejo kibernetskega prostora, ki se je razvila med pisci kiberpankvske literature na eni ter med pripadniki zgodnejših kibernetskih subkulturnih gibanj na drugi strani. Jordan (1999) prvega poimenuje gibsonovski,³ drugega pa barlowski⁴ kibernetski prostor. Gibsonovski kibernetski prostor so po Jordanu (Ibid.) utemeljevali pisci znanstvenofantastičnih del, za katera Trček (2003) pravi, da so bila "psevdo-teoretsko" izhodišče hekerskih subkultur. Slednje so se pojavile v osemdesetih letih prejšnjega stoletja ter v glavnem zagovarjale svoboden dostop do informacij⁵ (XS4ALL) in delovale v (barlowskem) kibernetskem prostoru. Razmerje med gibsonovskim in barlowskim kibernetskim prostorom Trček (Ibid.) izredno slikovito pojasni, ko pravi, da gre pri Barlowu za prehod iz literarne utopije v družbeno stvarnost.

Informatična družba je po Castellsu (1989; 1996) skonstruirana okrog tokov informacij, kapitala, podob, glasov, simbolov in organiziranih interakcij. Vendar ti tokovi niso zgolj elementi družbene organizacije, temveč so predvsem izrazi procesov, ki dominirajo v vsakdanjem življenju posameznikov. Iz tega Castells (1996) izpelje teorijo, da obstaja nova prostorska oblika, ki je značilna za družbene prakse v informatični družbi in to je prostor tokov (*space of flows*). Ta prostor Castells (Ibid.) definira kot materialno organizacijo časovne delitve družbenih praks, ki potekajo skozi tokove, pri katerih gre za namenske, ponavljajoče se programske sekvenčne izmenjave in interakcije med teritorialno oddaljenimi družbenimi akterji znotraj ekonomskih, političnih ter simbolnih družbenih struktur.

V kasnejših delih Castells (2001) s prostorom tokov razume materialne razvrstitve, ki omogočajo simultanost družbenih praks brez teritorialne omejenosti. Zanj to ni čisto elektronski prostor, niti ga ne enači s kibernetskim prostorom. Ravno nasprotno, kibernetski prostor je zanj le komponenta prostora tokov, ki ga v prvi vrsti sestav-

ljajo tehnološka infrastruktura, informacijski sistemi in nove IKT. Prostor tokov se po njem sestoji tudi iz habitatov družbenih akterjev, ki kakorkoli upravljajo s temi omrežji, nenazadnje pa obsega tudi elektronske kraje,⁶ kot so na primer spletne strani, klepetalnice, forumi in podobno.

Kljub temu da Castells (1996; 2001) na analitični ravni prostora tokov ne enači s kibernetskim prostorom, gre po našem prepričanju tukaj za en in isti prostor. Kibernetski prostor je namreč po eni strani "/.../" virtualno, omrežno, elektronsko posredovani interesni prostor, skratka prizorišče za zagotavljanje različnih formalnih in neformalnih interesnih nagnjenj, potreb akterjev, ki potekajo z interakcijo in transakcijo med akterji" (Trček, 2003, 13). Po drugi strani pa je to (Levy, 2001) komunikacijski prostor, ki je dostopen preko globalne povezave računalnikov in vključuje vse elektronske komunikacijske sisteme (vključno z brezžičnimi omrežji in konvencionalnimi telefonskimi sistemi), ki lahko prenašajo informacije iz digitalnih virov ali virov, ki so namenjeni digitalizaciji.

V splošnem lahko razlikujemo med dvema tipoma kibernetskega prostora (Lenarčič, 2003), in sicer omejenim oziroma zaprtim (CD-romi, igrice in simulacije), ki ni povezan z omrežjem internet, ter neomejenim oziroma odprtim, ki je dostopen preko omrežja internet in odprt za (pre)oblikovanje, ter povezovanje.

Kibernetski prostor lahko torej zelo poenostavljeno opišemo kot prostor, ki nima specifične lokacije in v katerem delujemo vsakokrat, ko brskamo po svetovnem spletu, beremo in pošiljamo elektronsko pošto, igramo igrice na računalniku, GSM telefonu, in podobno.

Virtualno

V vsakdanjem življenju se beseda *virtualno* nanaša na nekaj, kar naj bi obstajalo, vendar ni realno. Glede na to, da namen tega prispevka ni poglobljanje v konceptualne razprave o dihotomiji virtualno realno, bomo na tem mestu izpostavili zgolj to, da je virtualnost za nas v prvi vrsti pomembna z vidika, kot jo opredeljuje

3 William Gibson je avtor sintagme kibernetski prostor oz. kiberprostor (*cyberspace*), s katero je v svojih romanih *Burning Chrome* (1982) in *Neuromancer* (1984) označil globalno zavest oz. zalogo znanja, ki določenim posameznikom, ki se znajo vanjo potopiti oz. vstopiti prek od telesa ločene zavesti, nudi pomembne informacije.

4 John P. Barlow, eden izmed prvih t.i. kiber aktivistov, je začel uporabljati besedo kibernetski prostor za poimenovanje prostora, ki ga proizvajajo nove IKT.

5 Heker je bil na začetku šestdesetih let izraz za posameznike, ki ustvarjajo računalniške sisteme. Kot navaja Rheingold (2003), so etiko hekerjev sestavljala naslednja načela:

- dostop do računalnikov mora biti neomejen in popoln,
- vedno je potrebno imeti neposreden stik z računalnikom,
- vse informacije morajo biti brezplačne,
- ne zaupaj oblastem – podpiraj decentralizacijo.

Brez te etike se omrežje internet sploh ne bi razvilo v takšni obliki, kot ga poznamo danes.

6 "Slovenščina (tako na semantični kot na etimološki ravni) ne razlikuje učinkovito med angleškima pojmovoma *space* in *place*. Običajno se prvi prevaja kot prostor (splošnejši prostor), drugi pa kot kraj (specifičen, konkreten prostor) /.../" (Hočevar, 2000, 37). Podobno dihotomijo lahko vpeljemo tudi med kibernetskim prostorom, ki je splošen, ter posameznimi spletnimi stranmi oz. aplikacijami, ki jih s pomočjo url-jev (*universal resource locator*) lahko natančno lociramo in s tem tudi konkretiziramo.

Levy (2001). In sicer Levy (2001) v filozofskem smislu definira virtualno kot tisto, kar obstaja potencialno in ne dejansko. Potemtakem je vsaka entiteta virtualna, če je deterritorializirana, sposobna manifestacij ob drugačnem času in teritoriju, ne da bi bila vezana na točno določen teritorij ali čas. Na primer, kakor hitro informacija najde pot v kibernetski prostor, postane virtualna, kar pomeni, da je takoj na voljo uporabniku, neodvisno od prostorskih koordinat njenega fizičnega medija (na primer računalnika). V tem kontekstu je torej tehtno govoriti o procesu virtualizacije entitet, ki se iz fizičnega prostora selijo v kibernetski prostor, prav tako je s tega vidika smiselna uporaba pridevnika virtualno tudi pri njihovem poimenovanju, na primer virtualna mesta, knjige, skupnosti, prostor in podobno.

SKUPNOST V KIBERNETSKEM PROSTORU

Pojasnjevanja in umeščanja poznanih družbenih pojavov v nov družbeni kontekst za sociologijo niso ravno novost. Eno izmed njenih temeljnih poslanstev je namreč tudi reinterpretaacija oziroma resocializacija pojavov v novih pogojih družbenega delovanja. Tako smo od prve polovice devetdesetih let prejšnjega stoletja naprej priča reinterpetaciji družbenih dinamik, ki so nam poznane iz fizičnega prostora, sedaj pa s pomočjo vse bolj množične uporabe novih IKT potekajo tudi v kibernetskem prostoru. Prav zaradi tega, ker so nam tovrstne dinamike že znane, se raziskovalci pri njihovem pojasnjevanju in opredeljevanju v večini primerov poslužujejo tvorjenja različnih kategorizacij oziroma referenčnih okvirjev iz fizičnega prostora, s pomočjo katerih jih skušajo umestiti v kontekst nove družbene paradigme, temelječe na novih IKT. Pri tem se pogosto zgodi, da pojav iz fizičnega prostora s svojimi lastnostmi oziroma značilnostmi močno obremeni dvojnika v kibernetskem prostoru, kar, kot bomo videli v nadaljevanju na primeru virtualnih skupnosti, lahko povzroči težave pri znanstvenem utemeljevanju družbenih pojavov v tem prostoru.

Med raziskovalci kibernetskega prostora tako imenovani kibersociologi vlada izredno zanimanje za preučevanje virtualnih skupnosti. "Lahko rečemo, da je koncept skupnosti enako pomemben v današnjih študijah interneta, kot je bil v zgodnjem obdobju sociologije" (Jankowski, 2002, 37). Takšno zanimanje za virtualne skupnosti ne preseneča, saj je (Bell, 1973; Trček, 2003;

Memmi, 2006) problem izginjanja intimne, na tradicionalnih vezeh in vrednotah utemeljene skupnosti z močnimi občutki skupinske solidarnosti in neposrednimi stiki v socioloških razpravah prisoten že od samih začetkov te znanosti. Rezultat takšne raziskovalne zainteresiranosti se med drugim kaže tudi v "preobilju" definicij skupnosti, saj je po navedbah Wellmana (2001a), Brinta (2001), Jankowskega (2002), Trčka (2003) in Bahovca (2005) kar 94 različnih definicij skupnosti,⁷ zaradi česar se je vmesno vprašati o znanstveni uporabnosti tega koncepta. Na slednje namigujejo tudi avtorji pri Critical Art Ensemble (CAE) (1995), in sicer je po njihovih ugotovitvah v današnjem obdobju pomen besede skupnost tako izpraznjen, da z njo lahko opišemo skorajda vsak družbeni pojav.

Raziskovalci, ki se ukvarjajo s preučevanjem skupnosti v današnji družbi (Rheingold, 1993; CAE, 1995; Wellman, Gulia, 1997; Putnam, 2000; Willson, 2000; Bell, 2001; Lull, 2001; Trček, 2003; Bahovec, 2005; Fuchs, 2006; Wilkinson, 2007) izpostavljajo, da pod vladavino kapitalizma številne posameznike prizadene skrajna odtujenost, ki se kaže na primer v nepoznavanju lastnih sosedov, ne vključenosti v družbeno življenje v krajih bivanja in podobno. V tem smislu se virtualne skupnosti po eni strani kažejo kot primerno sredstvo za premagovanje izoliranosti v vsakdanjem življenju⁸ (Rheingold, 1993; Willson, 2000), po drugi strani pa kot način uspešnega funkcioniranja posameznikov v pogojih delovanja današnje družbe (Jones, 1998; 1998a; Robins, 2000). V prid slednjemu govori predvsem to, da interakcije v kibernetskem prostoru lahko potekajo ne glede na teritorialne, časovne ali psihološke ovire, ki eventualno otežujejo vsakdanjo posameznikovo komunikacijo. Premagovanje omenjenih ovir omogočajo predvsem naslednje specifične lastnosti kibernetskega prostora: (1) virtualnost, (2) možnost sinhrona in asinhrona komunikacije, (3) osvoboditev od lastnega telesa kot tudi fizičnega prostora ter (4) občutek anonimnosti.⁹

Omenjene lastnosti kibernetskega prostora družbenim akterjem dopuščajo relativno veliko možnost avtonomnega delovanja, zaradi česar vstopajo v odnose medsebojne odvisnosti z vse večjim številom posameznikov brez teritorialnih omejitev. "Posamezniki prožno preskakujejo iz omrežja v omrežje in svoja komunikacijska sredstva uporabljajo za navezovanje stikov s socialnim omrežjem, ki ga trenutno potrebujejo. To pomeni, da v mobilnem vseobsegajočem svetu skupaj

7 Vsi omenjeni avtorji se sklicujejo na članek Hillery, G.: Definitions of Community: areas of agreement, ki je bil objavljen leta 1955. Torej lahko sklepamo, da je trenutno število definicij skupnosti še večje, kajti v teh 94 definicijah skupnosti niso zajete tiste, ki so nastale po letu 1955.

8 Putnam (2000) trdi ravno obratno, in sicer, da imajo novi mediji negativen vpliv na medsebojno druženje posameznikov. To argumentira s tem, da naj bi se posamezniki zaradi uporabe novih IKT zapirali v domove, namesto da bi se medsebojno družili v javnih prostorih. Vendar takšno prepričanje v kasnejših delih (2003) prične spreminjati, saj ugotavlja, da so nove IKT zelo pomembne kot podpora in stimulans dolgoročnih oblik skupnosti.

9 Več o zasebnosti v kibernetskem prostoru glej v Kovačič (2003).

s finančnim in socialnim kapitalom postaja pomemben omrežni kapital – zmožnost uporabljati tehnološko omrežje za navezovanje stikov s socialnimi omrežji" (Wellman, 2001, 195). Na tem mestu je smiselno izpostaviti tudi Simmelovo ugotovitev (v Mlinar, 1994), in sicer, da s tem, ko se povečuje število akterjev, od katerih je posameznik odvisen, se hkrati zmanjšuje odvisnost od vsakega izmed njih. Po Mlinarju (Ibid.) temu sledi, da se ob povečanem številu alternativ interakcij relativno zmanjšuje tudi odvisnost in ranljivost posameznikov v odnosu do tistih, ki so v njegovem neposrednem okolju. Podobne ugotovitve o tako imenovani čustveni inflaciji uporabnikov novih IKT zasledimo tudi pri Jonesu (1998) in Uletovi (2005). Oba izpostavljata, da naj bi bili uporabniki novih IKT zaradi praktično neomejenih možnosti vzpostavljanja velikega števila medsebojnih poznanstev bolj nagnjeni k nenehnemu vzpostavljanju novih in opuščanju starih odnosov oziroma poznanstev. "Zdi se, da internet ponuja obenem odnosno puščavo in preobilje odnosov" (Ule, 2005, 410).

Konceptualna izhodišča virtualnih skupnosti

Ljudje že od nekdaj razvijajo pripomočke, s pomočjo katerih premagujejo časovno-teritorialne ovire, in kar je za nas v kontekstu prispevka še posebej pomembno, omenjeni pripomočki prispevajo tudi k razpadu tradicionalnih in vzpostavitvi novih vrst skupnosti. Tako je na primer v obdobju agrarne družbe skupnost v glavnem temeljila na določenih teritorijih (vas, mesto, soseska). Glavni značilnosti te tako imenovane tradicionalne skupnosti sta bili teritorialna kompaktnost in tesne vezi med posamezniki, kar Wellman (2001) metaforično poimenuje "povezanost od vrat do vrat" (*door-to-door connectivity*). Tovrstna povezanost se je z nadaljnjim razvojem družbe in vse večjo dostopnostjo na primer brezovnih sredstev ali fiksnih telefonov po Wellmanu (Ibid.) spremenila k "povezanosti od kraja do kraja" (*place-to-place connectivity*) oziroma v primeru IKT k "povezanosti od osebe do osebe"¹⁰ (*person-to-person connectivity*). Predstavljeno preoblikovanje v načinu povezanosti je v posameznikovem življenju vneslo pomembno spremembo, ki po eni strani pomeni odmik od delovanja v zgolj enem kraju oziroma teritoriju, po drugi pa razširitev njihove vključenosti v več (raznovrstnih) družbenih entitet. "Posamezniki niso več prepoznani kot člani zgolj ene skupine; sedaj lahko preklaplajo med mnogovrstnimi omrežji" (Wellman, 2001, 8). V takšnem preklapljanju Castells (1996) prepozna

prispevek novih IKT k širitvi socialnih vezi v družbi, za katero se zdi, da je v procesu hitre individualizacije.

Osnovna enota skupnosti današnje družbe je torej *oseba portal* (Wellman, 2001) oziroma *globalni človek* (Vreg, 2001) in temu primerno je potrebno prilagoditi tudi koncept skupnosti. "Star koncept skupnosti je namreč zastarel v mnogih smereh, zato potrebuje nadgradnjo, da se zoperstavi sedanjim izzivom" (Schuler v Jones, 1998, 10). S tem namenom bomo v nadaljevanju podrobneje preučili razprave o (virtualni) skupnosti v kontekstu informatične družbe, ki se sestoji iz novih oblik kolektivnih entitet, temelječih na omrežjih. V takšnih pogojih postane izključno na teritorialni podlagi temelječa definicija skupnosti nezadostna, saj ne zajame vseh (relevantnih) odnosov in procesov, ki potekajo med posamezniki v današnji družbi.

Ena izmed poglobitvenih karakteristik virtualnih skupnosti je, da ne temeljijo na teritoriju oz. fizičnem prostoru, ampak se nahajajo v virtualnem oziroma kibernetnem prostoru. Iz tega tudi izhaja potreba po teoretskem odmiku od zgolj na teritoriju temelječega koncepta skupnosti. Kot argument za utemeljevanje tovrstnega konceptualnega premika v nadaljevanju navajamo pomembnejše sociološke koncepte, ki pri definiranju skupnosti posegajo onkraj teritorialne dimenzije:

- Po Tonniesu (1999) je najširša in najvišja zvrst skupnosti *skupnost duha*. Pri tem konceptu gre za razširitev skupnosti kraja, ki se razvije iz skupnosti krvi. Skupnost duha sega od prijateljev, preko velikih religijskih skupnosti pa vse tja do celotne človeške skupnosti. Ta vrsta skupnosti se kaže kot skupno učinkovanje in delovanje posameznikov v isto smer in v enakem smislu. Tovrstne skupnosti so po Tonniesu (Ibid.) prisotne predvsem v velikih urbanih krajih, kjer posameznike povezuje isto delo in družbeno delovanje.

- Drugi koncept je *skupnost brez bližine*, ki ga je definirjal Melvin Webber (1963). Avtor je skupnost brez bližine utemeljeval na predpostavki, da se vse več ljudi zgošča v srednjih slojih, za katere je značilno, da imajo širok dostop do informacij, tako da skupnost, ki ji pripadajo, ni več skupnost določenega kraja, temveč interesa.

- Na podlagi Sorokinove tipologije kumulativnih skupnosti govori Mlinar (1973) o agregatih teritorialnih sosedov, ki jih razčlenjujejo različna *"funkcionalna združenja"*. Med tovrstnimi skupnostmi je težko določiti lokacijo posamezne skupnosti, ker nobena ne zajame vseh prebivalcev danega kraja, obenem pa vsaka izmed njih vključuje tudi številne posameznike iz drugih krajev in se širi preko območja, ki daleč presega dano lokalno

¹⁰ Komunikacijski pripomočki, kot so na primer stacionarni telefoni, osebni računalniki s kablensko internetno povezavo ipd., so medsebojno povezovali ljudi na točno določenih krajih (kjer so bili pripomočki nameščeni). Današnje komunikacijske pripomočke pa v večini primerov nosimo s seboj (mobilni telefoni, prenosni računalniki z brezžično internetno povezavo ipd.), zaradi tega lahko med seboj komuniciramo kjerkoli in kadarkoli. S takšnim družbenim delovanjem se ustvarja *omrežni individualizem*, ki je po Wellmanu et al. (2002) temelj današnje skupnosti. Podobne ideje o omrežnem individualizmu zasledimo tudi pri Castellsu (2001).

območje (na primer članstvo v političnih strankah, različnih zvezah, društvih in podobno). V takšnih pogojih je izredno težko določiti, kje so meje skupnosti in kateri posamezniki jo tvorijo, saj se različna funkcionalna področja medsebojno teritorialno ne skladajo. Mlinar (Ibid.) zaključuje, da v takšnih primerih samo prostorska bližina naseljenosti predstavlja preveč slabotno elementarno vez, da bi lahko določala meje skupnosti.

- Koncept, ki je v razpravah o virtualnih skupnostih najpogosteje citiran, je skupnost, ki je zamišljena okoli skupnih kulturnih praks (Anderson, 1998). Z *zamišljenimi skupnostmi* je Anderson (Ibid.) posegel onkraj zgodovinskih in geografskih opredelitev, na katerih temeljijo tradicionalne skupnosti.

- Wellman (2001) se je preučevanja skupnosti lotil z omrežnim pristopom, ki namesto teritorialni bližini daje poudarek odnosom, ki veljajo v skupnosti. V tem smislu je skupnost definirana kot omrežje medosebnih vezi, ki zagotavljajo sociabilnost, podporo, informacije, občutek pripadnosti in družbeno identiteto. Rezultati tega pristopa kažejo, da poleg lokalnih in teritorialnih obstajajo tudi druge oblike skupnosti, na primer na socialnih omrežjih temelječe teritorialno razpršene skupnosti.

- Za ta prispevek najbolj relevanten koncept skupnosti temelji na novih načinih časovno-teritorialno neodvisnega povezovanja posameznikov z uporabo novih IKT. Socialne entitete, ki se razvijajo na takšen način, Rheingold (1993) imenuje *virtualne skupnosti*. Zanj so to družbene agregacije, ki nastanejo v kibernetskem prostoru, ko zadostno število posameznikov z občutkom za sočloveka v javnih diskusijah tako dovolj dolgo razpravlja, da se med njimi oblikujejo omrežja osebnih odnosov.

Skupni imenovalac predstavljenih konceptov je neomejevanje definiranja skupnosti zgolj na soseske in vasi oziroma določeni teritorij. Takšno opredeljevanje skupnosti predstavlja pomembno izhodišče za premislek o konceptualizaciji skupnosti v informatični družbi, kjer posamezniki s pomočjo novih IKT neodvisno od časovno-teritorialnih ovir ustvarjajo, poglobljajo in ohranjajo medsebojne vezi. "Novi komunikacijski sistem bo radikalno preoblikoval prostor in čas, temeljni dimenziji človeškega življenja. Lokalne skupnosti se bodo ločile od svojih kulturnih, zgodovinskih, geografskih pomenov in se vključevale v funkcionalna omrežja /.../." (Castells, 2001, 406).

Iz povedanega sledi, da današnji posameznik ni več član zgolj ene same (virtualne) skupnosti, ampak večih, ki se medsebojno dopolnjujejo, ignorirajo, včasih pa

celo izključujejo.¹¹ Pomembnejše vloge, ki jih imajo nove IKT pri ustvarjanju oziroma ohranjanju skupnosti v današnji družbi, so naslednje: (1) mobilnim posameznikom omogočajo ohranjanje stikov s prijatelji, sorodniki oziroma z *osebno skupnostjo* (Wellman, 2001a; Wilkinson, 2007), (2) omogočajo in podpirajo oziroma spodbujajo družabne stike v fizičnem prostoru (na primer spletne ženitne posredovalnice; www.ona-on.com/), (3) omogočajo interakcijo med posamezniki s podobnimi interesi, ki ne živijo teritorialno si blizu (na primer ljubitelji potovanja z avtodom; <http://caravaning.zanimiv.net/>), ter nenazadnje (4) omogočajo (neomejeno) ustvarjanje omrežja čustvene opore (na primer premagovanje bolečine ob izgubi ljubljene osebe; <http://med.over.net/forum5/list.php?108>). Skratka, nove IKT so s svojo specifično logiko delovanja, ki pomembno vpliva na celotno organizacijo vsakdanjega življenja družbenih akterjev, ustvarile posebno vrsto skupnosti, katere pripadniki so osvobojeni ovir, značilnih za teritorialno skupnost, kot so na primer: čas, teritorij, rasa, spol, status in podobno. V tem je tudi vzrok ene izmed poglobitvenih značilnosti informatične družbe, da relativno veliko posameznikov deluje v več skupnostih hkrati.

Virtualne skupnosti lahko v splošnem razdelimo na dva tipa:

1) Virtualne skupnosti, ki obstajajo izključno v kibernetskem prostoru, katerih delovanje je popolnoma neodvisno od fizičnega prostora. Člani tovrstnih skupnosti so ponavadi teritorialno precej oddaljeni in razpršeni, zaradi česar se verjetno nikoli ne bodo srečali. Za njihove interakcije pa je značilno, da so osredotočene na določene topike oziroma zanimanja.

2) Virtualne skupnosti, ki imajo svoje dvojnike tudi v fizičnem prostoru oziroma obratno. Mednje uvrščamo skupnosti, ki so obstajale najprej v fizičnem prostoru ter svoje delovanje "razširile" v kibernetski prostor in skupnosti, ki so se razvile v kibernetskem prostoru ter se nato "razširile" še v fizični prostor. Slednje so zaradi relativno visoke stopnje teritorialne razpršenosti članov dokaj redke. V prvem primeru služi virtualni ekvivalent skupnosti članom kot komunikacijsko dopolnilo aktivnostim fizičnega prostora, s čimer se intenzivirajo in poglobljajo njihovi medosebni odnosi. Temu v prid govori tudi empirična raziskava, ki jo je na reprezentativnem vzorcu internetnih uporabnikov (N=1967) v ZDA izvedla Norrisova (2002). Teoretsko izhodišče Norrisove (2002) je Putnamovo (2000) razločevanje med vezivnim (*bonding*) in premostitvenim (*bridging*) socialnim kapitalom,¹² ki ga

11 Glede na to, da se posamezniki vključujejo v virtualne skupnosti na podlagi skupnih interesov, problemov, zanimanj ipd., nekateri analitiki (Plant, 2003; Trček, 2003; Kozmus, 2004; Fuchs, 2006) te skupnosti delijo na različne identifikacijske tipe, vendar pa bi nadaljnja razprava v tej smeri zahtevala preveč prostora, zaradi česar se ji bomo v tem prispevku izognili.

12 Vezivni socialni kapital temelji na gostem omrežju, obsega posamezno skupino in krepi posameznikovo identifikacijo s to skupino. Premostitveni socialni kapital pa temelji na redkih omrežjih in izkoriščanju strukturnih lukenj, kar pomeni, da se med seboj povezujejo fizično bolj oddaljeni posamezniki in skupine s podobnimi interesi.

je prenesla v kibernetski prostor in v tem smislu razlikuje med vezivnimi in premostitvenimi vlogami virtualnih skupnosti. Rezultati njene raziskave so pokazali, da je v splošnem v virtualnih skupnostih nekoliko bolj prisotna vezivna vloga (poglobljanje stikov s posamezniki podobnih interesov) in ne toliko premostitvena (širjenje stikov s posamezniki različnih kulturnih in družbenih ozadij).

Predstavljena tipologija nakazuje na relativno visoko kompleksnost virtualnih skupnosti, ki jo pogojuje prepletanje družbenih dinamik med fizičnim in kibernetskim prostorom. V tem smislu Rhiengold (1994) poudarja, da so najuspešnejše virtualne skupnosti tiste, ki delujejo v obeh prostorih, fizičnem in kibernetskem, kar Trček (2002) označuje s sintagmo info-urbani habitat.

PROBLEMI PRI UTEMELJEVANJU KONCEPTA VIRTUALNIH SKUPNOSTI

Vsakršen poizkus apliciranja družbenih struktur na nov zbir pojavnosti se srečuje z določeno mero skeptičnosti in težav. Virtualna skupnost pri tem ni izjema. Na podlagi pregledane literature v nadaljevanju predstavljamo ključne ovire pri utemeljevanju koncepta virtualnih skupnosti:

1. nesprejetost obče definicije virtualne skupnosti,
2. nerazločevanje med virtualnimi skupinami in skupnostmi,
3. nostalgija oziroma obremenjenost z idealnotipsko skupnostjo, ki naj bi nekoč obstajala,
4. raziskovalci, ki raziskujejo pristnost virtualnih skupnosti, sami ne prakticirajo tovrstnih interakcij oziroma niso kiberneti,
5. družbene dinamike, ki potekajo v kibernetskem prostoru, so obravnavane kot izolirani družbeni fenomeni in jih ne povezujemo z drugimi vidiki vsakdanjega družbenega življenja,
6. pojem skupnost je bil prvotno namenjen za označevanje družbenih entitet, ki imajo izvor v fizičnem prostoru.

Nesprejetost obče definicije virtualne skupnosti

Kljub temu, da med raziskovalci na intuitivni ravni obstaja strinjanje glede obstoja virtualnih skupnosti, do sedaj še ni soglasja glede enotne definicije tovrstnih skupnosti. Glede na pregledano literaturo lahko izpostavimo, da je veliki večini definicij virtualnih skupnosti skupna zgolj tehnologija (nove IKT), ki tovrstne skupnosti omogoča. Upoštevajoč druge elemente, ki jih avtorji definicij izpostavljajo, pa jih lahko v splošnem razdelimo v dve skupini:

1. Definicije, ki poudarjajo egocentrična posameznikova socialna omrežja, sestavljena iz šibkih vezi (Granovetter, 1973). V tovrstnih skupnostih gre po večini za *ad-hoc* povezave oziroma komuniciranje, ki je namenjeno uresničevanju kratkoročnih ciljev. Tako na

primer Mitra (1998) virtualno skupnost definira kot skupek zamišljenih povezav med oddaljenimi posamezniki, ki so povezani preko omrežja internet, kjer edina otipljiva povezava s skupnostjo poteka preko računalnika. Podobno meni tudi Plant (2004), da je virtualna skupnost kolektivna skupina entitet, posameznikov ali organizacij, ki se začasno ali trajno povežejo preko elektronskega medija, da bi vzajemno delovala pri rešitvi določenega problema ali zgolj zaradi skupnega interesa. Za Castellsa (1996) pa so virtualne skupnosti samodefinirana elektronska omrežja interaktivne komunikacije, ki je organizirana okrog skupnih interesov ali ciljev.

2. Definicije, ki dajejo poudarek vrednotam in normam. Jones (1998a) in Kollock (2003) kot bistveno lastnost virtualnih skupnosti izpostavljata ritual medsebojnega deljenja informacij. Medtem ko Rhiengold (1994) pravi, da virtualna skupnost nastane na Mreži, ko zadostno število ljudi z občutkom za sočloveka v javnih diskusijah dovolj dolgo razpravlja, da se v kibernetskem prostoru oblikujejo omrežja osebnih odnosov. Podobno definicijo postavi tudi Blanchardova (2004), in sicer po njenem virtualne skupnosti sestavljajo posamezniki, ki primarno delujejo preko računalniško posredovanega komuniciranja in se medsebojno identificirajo ter razvijejo občutja pripadnosti drug do drugega. Iz tovrstnih definicij je razvidno, da so v teh entitetah prisotne močne vezi (Granovetter, 1973), prepletene z emocijami kot tudi dolgotrajna in kompleksna razmerja. Na podlagi takšnih odnosov se po Etizioniju in Etizioniju (1999) med posamezniki ustvarja kultura, kar je značilnost skupnosti in ne skupin.

Do podobnih sklepov pride tudi Fuchs (2006), le da definicije virtualnih skupnosti razdeli na:

- *Subjektivne definicije*, ki virtualne skupnosti obravnavajo kot dolgotrajne komunikacijske on-line prakse brez homogenih interesov ter konsenzov glede skupnih vrednot in norm.

- *Objektivne definicije* so razdeljene v dve podzvrsti. V prvo sodijo definicije, ki poudarjajo skupne vrednote in norme pripadnikov. V drugo podzvrst pa avtor uvrsti definicije, ki virtualne skupnosti obravnavajo bodisi kot tehnološke bodisi kot ekonomske artefakte/strukture, s pomočjo katerih si posamezniki izmenjujejo informacije in dobrine. "V prvem primeru je virtualna skupnost definirana kot omrežena digitalna tehnologija, ki omogoča komuniciranje ter socialne interakcije, medtem ko so pomeni prezrti. /.../ V drugem primeru je virtualna skupnost definirana kot on-line kraj za trgovanje in poslovanje na primer za izmenjavo ekonomskih dobrin/blaga" (Fuchs, 2006, 41).

Fuchsova (Ibid.) delitev definicij virtualnih skupnosti postane sporna v drugi podzvrsti objektivnih definicij. Tu gre namreč za izrazito instrumentalno naravo družbenih entitet s poudarkom na komuniciranju ter omrežnih resursih in ne na tesnih medosebnih odnosih, ki so značilni za skupnosti. Med drugim da avtor za primer

takšne skupnosti portale, na katerih potekajo spletne dražbe (npr. e-bay) in niso namenjeni intenzivni komunikaciji udeležencev oz. jo niti ne omogočajo. Komunikacija, ki poteka med njimi, je zreducirana na strogo poslovne odnose: dvigovanje cen in prodajne pogoje. Nesporno dejstvo pa je, da je med udeleženci prisoten element skupnosti, in sicer zaupanje. Glede na povedano bi morali ta tip definicij uvrstiti med subjektivne definicije.

Po našem mnenju bi moralo biti osnovno izhodišče razprav o virtualnih skupnostih razlikovanje med virtualnimi skupnostmi in skupinami. To pa je v dosednji literaturi žal še vedno izjema in ne pravilo. Posledica takšnega izhodiščnega nerazlikovanja je pojav študij, v katerih avtorji vse vrste družbenih agregacij v kibernetskem prostoru obravnavajo skupaj in na podlagi enakih kriterijev. Na takšnih temeljih nato zagovarjajo in utemeljujejo stališče, da virtualne skupnosti niso skupnosti, ampak skupine.

Nerazločevanje med virtualnimi skupinami in skupnostmi

Izhajajoč iz delitve definicij virtualnih skupnosti, ki smo jo predstavili v prejšnjem razdelku, ter značilnosti že omenjenih socioloških dihotomij družbenih agregacij¹³ fizičnega prostora sklepamo, da tudi v kibernetskem prostoru obstajajo dve (glavni) vrsti povezovanj posameznikov. Povedano z drugimi besedami, vse vrste povezovanj posameznikov v kibernetskem prostoru nimajo značilnosti skupnosti, ampak tudi skupin. Slednje izpostavita tudi Etzioni in Etzioni (1999), in sicer v kibernetskem prostoru razlikujeta med agregacijami ter skupnostmi. Med prve uvrstita posameznike, ki se medsebojno družijo, vendar brez obveznosti in skupne kulture. Sem sodijo na primer že omenjene spletne dražbe, novičarske skupine (*mailing list*) in podobno. Med skupnosti pa uvrstita posameznike, ki se medsebojno družijo, ampak med njimi obstajajo občutek pripadnosti, zaupanje, skupne norme in vrednote.

Podobno ločevanje zasledimo tudi pri Liju (2004). Tu gre za razlikovanje med virtualnimi skupnostmi in virtualnimi skupinami oziroma timi, ki ga avtor poda v naslednjih točkah: (1) večina virtualnih skupin oziroma timov se oblikuje z namenom reševanja točno določenih problemov ali nalog, nasprotno so virtualne skupnosti, osredotočene na razvijanje odnosov v realnem življenju, kjer posamezniki nimajo natančnih razlogov, da v njih

ostanejo, (2) virtualne skupnosti se oblikujejo spontano s strani posameznikov s podobnimi interesi, medtem ko so virtualne skupine oziroma timi oblikovani s strani organizacij, in (3) virtualne skupnosti obstajajo, dokler se njihovi člani ne razpršijo, virtualne skupine oziroma timi pa prenehajo z obstojem, ko je določena naloga zaključena ali cilj izpolnjen.

Kljub temu, da imamo pri Liju (Ibid.) občutek, da z virtualnimi skupinami oziroma timi misli na tovrstne agregacije v poslovnih oziroma raziskovalnih okoljih (čeprav sam tega nikjer ne izpostavi), je njegovo razlikovanje z vidika vzpostavljanja razlik med virtualnimi skupnostmi in skupinami močno relevantno.

Pri tem razlikovanju je nujno potrebno upoštevati, da lahko virtualna skupina sčasoma preraste v virtualno skupnost. Takšno izhodišče nas vodi k razmišljanju, ki ga zagovarja Fuchs (2006), in sicer, da se družbene agregacije v kibernetskem prostoru sestojijo iz treh nivojev: tehnološkega omrežja, računalniško posredovane komunikacije in kooperacije. Pri tem opozori, da ni nujno, da vse agregacije v kibernetskem prostoru dosežejo tretji nivo.

Takšno "evolucijsko" razmišljanje se v našem kontekstu zdi smiselno. Namreč, če izhajamo iz Bella (2001), se skupnost razvije iz skupnih interesov, ki spremenijo socialne vezi, ki se nato raztezajo onkraj ozkih interesov posameznikov. Na takšnih temeljih se po Rheingoldu (1993) s pomočjo skupnih moralnih kodov (*Netiquette*, *Chatiquette*) in norm recipročnosti (*Wiki-quette*) iz virtualnih skupin razvije virtualna skupnost.¹⁴ Podobno razmišlja tudi Trček (2003), ko skuša podati odgovor na vprašanje, ali gre v kibernetskem prostoru za virtualne skupnosti ali skupine. In sicer dopušča možnost, da te skupine za zadovoljevanje interesov lahko s svojo interakcijsko in transakcijsko kontinuiteto ter oblikovanjem skupinskih vedenjskih vzorcev kot tudi sistemov sankcioniranja nezaželenega vedenja prerastejo v skupine s tesnimi in intimnimi vezmi ter se tako transformirajo v skupnosti.

Eden izmed osnovnih elementov virtualnih skupnosti so recipročne interakcije, ki jih Rheingold (1993), Trček (2002) in Kollock (2003) imenujejo ekonomija obdaranja.¹⁵ Po njihovih opažanjih si namreč člani tovrstnih skupnosti medsebojno izmenjujejo informacije, nasvete, izkušnje, nudijo čustveno oporo in podobno brez pričakovanj o neposrednem in takojšnjem povračilu.¹⁶ Glavnina recipročnih odnosov, ki potekajo v virtualnih skupnostih, se razlikuje od antropološkega

13 Durkheim (2002) organska – mehanska solidarnost Tonnies (1999) družba – skupnost, Granovetter (1973) šibke – močne vezi, Norris (2002) vezivna – premostitvena vloga virtualnih skupnosti.

14 Giddens (2003) imenuje takšno ustvarjanje vrednot in norm skupnosti strukturacija. Gre za proces, v katerem se iz ponavljajoče se interakcije posameznih udeležencev oblikuje struktura oz. skupek pravil določene skupnosti.

15 Podobno razmišljanje o odnosih, ki prevladujejo med člani teritorialnih skupnosti, zasledimo tudi pri Bahovcu (2005).

16 Primer takšnih kooperativnih odnosov so različni neprofitno usmerjeni t.i. wiki portali, na katerih lahko spletne strani in njihove vsebine urejajo vsi uporabniki (npr. spletna enciklopedija <http://wikipedia.org/>), obenem pa o njih še diskutirajo.

koncepta ekonomije obdarovanja, ki ga je utemeljil Mauss (1996), saj se tisti, ki nudijo "darove", v večini primerov osebno ne poznajo s prejemniki in tudi možnosti, da bi se še kdaj ponovno srečali, so zelo majhne. Zaradi tega se načelo obvezne recipročnosti med dvema udeležencema izredno težko uresniči. To je tudi razlog, da tisti, ki nudijo pomoč, ne pričakujejo, da bodo v zameno dobili povrnjeno uslugo od osebe, ki je sprejela njihovo uslugo, ampak od skupnosti, ki ji ta oseba pripada. Tako so posamezniki, ki velikokrat nudijo pomoč oziroma informacije članom virtualne skupnosti, sami deležni hitre in učinkovite pomoči, ko jo potrebujejo (Rheingold, 1993; Wellman, Gulia, 2003).

Pomemben argument raziskovalcev (Kozmus, 2004; Praprotnik, 2003), ki družbene agregacije v kibernetnem prostoru obravnavajo kot skupine in ne skupnosti, je, da imajo te entitete visoko stopnjo prepustnosti. Na primer njihovi člani se lahko preprosto odjavijo oziroma jih zapustijo kadarkoli hočejo, zaradi tega se po njihovem mnenju med njimi ne razvije dovolj visoka stopnja povezanosti in intimnosti, da bi lahko govorili o skupnosti. Takšno stališče zavračajo rezultati raziskav in analiz, ki kažejo na to, da člani virtualnih skupnosti doživljajo le-te kot zelo realne. Tako na primer Uletova (2005) in Rheingold (1993) izpostavljata izkušnje številnih članov virtualnih skupnosti za samopomoč, ki pogosto govorijo o avtentičnih in intimnih odnosih, ki prevladujejo med njimi. Takšno stališče podpira tudi Levy (2001), ko ugotavlja, da komunikacija v kibernetnem prostoru ne izključuje intenzivnih emocij. Skratka, "premik k personaliziranemu, brezžičnemu svetu nudi resnično osebne skupnosti, ki vsakemu posamezniku posebej ponujajo podporo, družabnost, informacije in občutek pripadnosti" (Wellman, 2001, 9).

Pri preučevanju posameznih agregacij v kibernetnem prostoru je torej najprej potrebno določiti, na katerem izmed treh predstavljenih nivojev se le-ta nahaja, in jo nato tudi obravnavati v skladu s kriteriji tega nivoja. Le na takšen način se bomo izogibali nekonistentnostim pri preučevanju in utemeljevanju virtualnih skupnosti oziroma virtualnih skupin.

Nostalgija oziroma obremenjenost z idealnotipsko predstavo o skupnosti

Na nek način bi kritike, ki se nanašajo na pojem skupnosti v kibernetnem prostoru, lahko označili za poizkus ohranitve tradicionalnega razumevanja (na teritoriju temelječih) skupnosti. Karakteristike tovrstnih skupnosti imajo svoj izvor predvsem v razpravah o izginjanju (tradicionalnih) skupnosti, ki so jih podali

klasični sociologi,¹⁷ med katerimi ima posebno mesto Tonnies (1999). Prav v zvezi s slednjim je nujno potrebno izpostaviti, da je njegov koncept skupnosti (*Gemeinschaft*) v sociološki literaturi večinoma napačno interpretiran. Tako na primer Bahovec (2005) opozarja, da se ga pogosto povezuje z majhnimi skupinami, intimnimi skupnostmi ali pa v smeri pripisovanja tendenc k homogenosti in tradicionalizmu. Omenjene interpretacije Tonniesovega (1999) koncepta skupnosti so se skozi čas razvile v romantičnonostalgično konzervativno smer, ki se ji je trudil izogniti že sam avtor (Kerševan v Tonnies, 1999). Ta smer teoretiziranja ima še posebej močan vpliv na kritike virtualnih skupnosti, ki so v svojih argumentacijah vedno bolj ujeti v kletko nostalgičnih predstav ter idealiziranih podob skupnosti, ki (vsaj v takšnih oblikah) verjetno nikoli niso obstajale. "Ta tip skupnosti je v množičnih medijih, kot sta televizija in film, pogosto opisan s toplino in emocijami. To je kliše, ki se redno vrača v televizijskih fikcijah, postavljenih na podeželje ali v manjša mesta" (Memmi, 2006, 290). Takšni emocionalni prizivi idealnotipskih nostalgičnih predstav o skupnosti so med drugim močan izvir zaslepitve tako družbenih akterjev, ki vstopajo v omenjene odnose, kot (žal) tudi analitikov, ki preučujejo skupnosti v današnji družbi. Podobno kot Memmi (Ibid.) išče izvor nostalgičnih predstav skupnosti v množičnih medijih tudi Vogrinc (1998). "Kar zadeva /.../ skupnosti "iz oči v oči", kjer da so stiki med ljudmi zgolj neposredni in se vsi poznajo, je že čas, da se spomnimo, kako je ta mit vzniknil hkrati z nastankom industrije, velemest, delavskega razreda in množičnega tiska, skupaj s predstavo o "masovnih medijih", in da ni drugega kot "komunikacijska" različica iluzorično pravkar minule *Gemeinschaft* in z njo izgubljene pristnosti v medčloveških stikih" (Vogrinc, 1998, 186). Idealnotipske romantične predstave in opise zasledimo tudi pri starejših študijah virtualnih skupnosti (npr. Rheingold, 1994), ki imajo verjetno svoj izvor v začetnem navdušenju nad zmožnostmi novih IKT.

Sprejemljivo rešitev, ki bi pripomogla k bolj znanstveno objektivnemu preučevanju virtualnih skupnosti, ponuja Trček (2002), po katerem je za razumevanje dejanskih družbeno-prostorskih implikacij kibernetnega prostora potreben obrat v izhodiščnem jedru, ki ga dosežemo z odpovedjo tako imenovane kulturo-centričnosti. Skratka, nujno potrebno se je odpovedati tako znanstvenim kot tudi laičnim nostalgičnim ter idealiziranim pogledom na (smrt) skupnosti ter sprejeti dejstvo, da evolucija družbe poteka v smeri proti abstraktnjšim odnosom in procesom, ki se trenutno manifestirajo tudi v virtualnih skupnostih.

17 Med katere sodijo: Karl Marx (1974), Max Weber (1946), Emille Durkheim (2002).

Raziskovalci, ki raziskujejo pristnost virtualnih skupnosti, sami ne prakticirajo tovrstnih interakcij oziroma niso kiberneti

Pri utemeljevanju virtualnih skupnosti je smiselno izpostaviti, da relativno veliko posameznikov, ki sodi o pristnosti virtualnih skupnosti, ne prakticira tovrstnih interakcij oziroma niso kiberneti. Povedano v Trčkovi (2003) terminologiji, vsakdanji uporabniki novih IKT niso samoreprezentativni, kar pomeni, da sami ne oblikujejo opisov svojega delovanja v virtualnih skupnostih, temveč jih "zastopajo" raziskovalci, ki praviloma niso njihovi člani.

Pri takšnem raziskovanju virtualna skupnost ni obravnavana kot nadgradnja oziroma komplement teritorialne, ampak ju hočejo raziskovalci (po Watsonu, 1998) na vsak način medsebojno primerjati ter ločiti kot dve dihotomni entiteti. To pa namesto komplementarnega odnosa ustvarja umetno ter zavajajoče razlikovanje med teritorialnimi in virtualnimi skupnostmi.

Družbene dinamike, ki potekajo v kibernetnem prostoru, so del vsakdanjega življenja

Pred desetletjem sta Wellman in Gulia (1997) v svoji analizi virtualnih skupnosti ugotovila, da je večina preučevanj družbenih dinamik, ki potekajo v kibernetnem prostoru, obravnavanih kot izolirani družbeni fenomen, nepovezan z drugimi vidiki življenja, ki poteka v fizičnem prostoru. Zaradi tega avtorja predlagata obravnavo virtualnih skupnosti v kontekstu tega, kar vemo o socialnih omrežjih skupnosti fizičnega prostora. Nove IKT so namreč zgolj eden izmed načinov, s katerim posamezniki medsebojno komunicirajo, in ne druga realnost. Do podobnih ugotovitev je prišel tudi Hampton (2004), ki meni, da navdušenci nad novimi IKT pogosto obravnavajo omrežje internet kot družbeni sistem, ločen od drugih načinov, s pomočjo katerih posamezniki medsebojno komunicirajo. Gre torej za problem, ki ima po Bellu (2001) svoje srce v odnosu med on-line življenjem in off-line "resničnem" življenjem. Vzroke za takšno ostro ločnico med družbenimi procesi in odnosi, ki potekajo v fizičnem in kibernetnem prostoru, išče Jones (1998a) v tem, da smo skozi čas razvili predstavo, da mora biti vsa komunikacija kot določen model – v našem primeru je to neposredna komunikacija v fizičnem prostoru (*face to face*) – pa naj ta model resnično obstaja ali ne.

Kljub opisanim težavam se v zadnjem času pojavlja vedno več raziskav (Blanchard, 2004; Hampton, Wellman, 2003; Praprotnik, 2003; Wellman, Boase, Chen, 2002; Wellman 2001; Watson, 1998), ki obrav-

navajo računalniško posredovano komuniciranje kot legitimno sredstvo komuniciranja in s tem tudi celostno vrednotijo učinke novih IKT na medosebne vezi tako v kibernetnem kot tudi v fizičnem prostoru. Izsledki tovrstnih raziskav so v prid tezi, da se dinamike posameznikovega vsakdanjega življenja medsebojno podpirajo in dopolnjujejo v obeh prostorih, fizičnem in kibernetnem. To pomeni, da za virtualne skupnosti velja večina lastnosti oziroma interakcijskih vzorcev, ki so značilni za teritorialne skupnosti. ".../ s tega vidika virtualne skupnosti niso prav nič drugačne od realnih skupnosti. Od njih se razlikujejo samo v "metodi" konstrukcije, saj se širijo na podlagi novega medija. Virtualne skupnosti torej niso nove, ampak se le širijo drugače kot realne" (Praprotnik, 2003, 11). Tako na primer Wellman in Gulia (1997) ugotavljata, da so vezi, ki jih vzpostavijo in vzdržujejo posamezniki v kibernetnem prostoru, v večini enake kot njihove vezi v fizičnem prostoru: vsebujejo premore, so specializirane in varirajo v moči. Podobno opaža tudi Praprotnik (2003), in sicer, da člani virtualnih skupnosti delujejo in komunicirajo v skladu z že naučenimi komunikacijskimi obrasci, ki so značilni za fizični prostor. Torej so v kibernetnem prostoru prisotna vsa dogajanja, ki jih poznamo že iz fizičnega prostora vključno z dejanji, ki so družbeno definirana kot izrazito patološka.

Izhajajoč iz teh dejstev lahko sklenemo, da moramo virtualne skupnosti preučevati v kontekstu današnjih (novih) družbeno-kulturnih sprememb, ki temeljijo na intenzivni uporabi novih IKT. Povedano na drugačen način: virtualne skupnosti ne obstajajo v drugem svetu oziroma družbi, zaradi tega mora biti tudi kakršnokoli razmišljanje o tovrstnih skupnostih umeščeno v kontekst današnje družbe, v kateri živimo *hit et nunc*.

"Zakoreninjenost" pojma skupnost v fizični prostor

Pri konceptualnem utemeljevanju skupnosti v kibernetnem prostoru predstavlja eno izmed pomembnejših težav dejstvo, da je bil ta koncept prvotno namenjen opredeljevanju družbenih agregacij v fizičnem prostoru, kar se vidi že iz etimologije besede skupnost.¹⁸ Takšno poreklo precej otežuje epistemološki oziroma paradigmatični premik z razširitvijo koncepta iz fizičnega tudi v kibernetni prostor. Na tem mestu gre seveda upoštevati, da je ta premik brez dvoma povezan s pomembno spremembo percepcije družbene stvarnosti, ki jo pogojujejo nove IKT. Pri tem ima bistveno vlogo tudi širša družbena adaptacija na novo polje delovanja, v katerega se vse intenzivneje širijo procesi in odnosi, za katere je do sedaj veljalo, da so vezani izrazito na fizični prostor. "Čeprav bo trajalo še desetletje, preden bo stvar stekla s

18 O etimologiji besede skupnost glej v Fuchs (2006), Bahovec (2005), Kozmus (2004), Plant (2004), Praprotnik (2003) in Watson (1998).

polno paro, pa mobilne komunikacije in povsod navzoča računalniška tehnologija skupaj z družbenimi pogodbami, ki nikoli prej niso bile mogoče, že zdaj spreminjajo navade ljudi pri srečevanju, dvorjenju, delu, bojevanju, kupovanju, prodajanju, vladanju in ustvarjanju" (Rheingold, 2003, xii).

Za preučevanje družbenih dinamik v kibernetnem prostoru je izrednega pomena presežanje vsiljevanja tradicionalnih konceptov, značilnih za fizični prostor. Tako se pridružujemo stališču Jonesa (1998a), da je za analiziranje netradicionalnih oblik družbenih formacij potreben tudi nov pristop raziskovanja. Glede na to, da etnografija velja za izrazito teritorialni raziskovalni pristop, v tem kontekstu gotovo najbolj izstopajo dela, katerih avtorji se lotevajo razprav o etnografskih študijah interneta (Hine, 2001; Senjković, Pleše, 2004). Izhajajoč iz tovrstnih spoznanj sklepamo, da kibernetni prostor lahko pričnemo znanstveno preučevati takrat, ko pričnemo o njem razmišljati kot o družbenem prostoru.

SKLEP

V prispevku smo pokazali, da je zaradi logike delovanja današnje družbe potrebna sprememba na področju definicij družbenih dinamik in entitet – v našem primeru skupnosti –, ki poleg teritorialne oziroma fizične zajamejo tudi nematerialno dimenzijo. S tem namenom

smo opravili pregled dosedanjih pomembnejših razprav o virtualnih skupnostih, pri čemer se je pokazalo, da njihove definicije lahko razdelimo v dve skupini. In sicer definicije, ki dajejo poudarek računalniško-posredovanemu komuniciranju, ter definicije, ki poudarjajo elemente recipročnih odnosov in občutek pripadnosti. Ključna ugotovitev, ki izhaja iz tega, je, da večina avtorjev pri svojem raziskovanju ne izhaja iz dihotomije skupina – skupnost, temveč vse družbene agregacije v kibernetnem prostoru analizira skupaj na podlagi enakih kriterijev – značilnih predvsem za skupnosti. V slednjem se po vsej verjetnosti nahaja najmočnejši argument, ki kaže v prid temu, da virtualne skupnosti niso skupnosti, temveč skupine.

Glede na to, da so virtualne skupnosti dokaj kompleksne netradicionalne oblike družbenih formacij, bi moralo biti temu primerno prilagojeno tudi njihovo znanstveno preučevanje. Izhajajoč iz tega je pri raziskovanju družbenih agregacij v kibernetnem prostoru potrebno najprej določiti, na katerem izmed treh nivojev se le-ta nahaja, in jo nato tudi temu primerno obravnavati. S tem se bo po eni strani vzpostavilo relevantno razlikovanje med virtualnimi skupnostmi in skupinami, po drugi strani pa bo takšen raziskovalni pristop nedvomno prispeval tudi k znanstvenemu utemeljevanju tega koncepta.

THE CONCEPT OF COMMUNITY IN THE INFORMATIONAL SOCIETY

Blaž LENARČIČ

University of Primorska, Science and research centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1
e-mail: blaz.lenarcic@zrs.upr.si

SUMMARY

The article argues that the logic of the functioning of the current (informational) society establishes a different concept of community, not necessarily defined by closely integrated groups of individuals from territorially proximate areas, but primarily including solidarity networks of (territorially distant) individuals, which are enabled by and based on new information and communication technologies (ICTs). Such spatial restructuring of the organisation of society is an extension of the concept of community from physical to cyberspace. This argument is based on the premise that the conception of community is closely related to the conception of social action space. For this reason, the article is divided into two parts. The first part presents in detail the new (cyber) space of social dynamics generated by new ICTs. This also establishes the theoretical framework for the second, key, part of the article, in which the arguments supporting the concept of virtual communities are presented. The reasoning is based on major sociological concepts of community established to date whose common characteristic is that they are not limited merely to neighbourhoods and villages or a determinate territory. Namely, such a definition of society represents an important starting point for reflection on the conceptualisation of community in the informational society, where individuals are able, through new ICTs, to create, build up and maintain interpersonal relationships independent of temporal-territorial obstacles. Although some consensus about the existence of virtual communities can be found among researchers on the intuitive level, there is as yet no generally accepted and uniform definition of such communities. This is one reason why scientific argumentation of this concept presents certain types of problems

or doubts, which are also treated in detail in the present article. The main conclusion of the article is that modern individuals possess egocentric social networks or communities consisting of relatively weak bonds, which are maintained in the physical as well as cyberspace. On the basis of this it can be deduced that the term community in today's society can refer to social aggregations located in a determinate territory both in the physical as well as cyberspace.

Key words: virtual community, territorial community, cyberspace, new information and communication technologies

VIRI IN LITERATURA

- Anderson, B. (1998):** Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- Bahovec, I. (2005):** Skupnosti: teorije, oblike, pomeni. Ljubljana, Založba Sophia.
- Bell, D. (2001):** An introduction to cybercultures. New York, Routledge.
- Bell, D. (1973):** The coming of post-industrial society. A venture in social forecasting. New York, Basic Books.
- Blanchard, A. (2004):** The effects of dispersed virtual communities on face-to-face social capital. V: Huysman, M., Wulf, V.: Social capital and information technology. Cambridge (Mass.), The MIT Press, 53–74.
- Brint, S. (2001):** Gemeinschaft Revisited: A critique and reconstruction of the community concept. Sociological Theory, 19, 1. Cambridge (Mass.), 1–23.
- Castells, M. (2001):** The Internet Galaxy. Reflections on the internet, business and society. Oxford, University Press.
- Castells, M. (1996):** The Rise of the Network Society. The information age: economy, society and culture. Volume 1. Oxford, Blackwell Publishers.
- Castells, M. (1989):** The Informational City. Information technology, economic restructuring and the urban-regional process. Massachusetts, Basil Blackwell.
- Critical Art Ensemble (1995):** Utopian Promises – Net Realities. <http://www.well.com/user/hlr/texts/utopiancrit.html> (23. 5. 2005).
- Dertouzos, M. (1997):** What Will Be. How the new world of information will change our lives. London, Piatkus.
- De Kerckhove, D. (1992):** Virtualna resničnost za kolektivno kognitivno obdelavo. Virtualna resničnost, Časopis za kritiko znanosti, 20, 150–151. Ljubljana, 25–35.
- Durkheim, E. (2002):** Samomor/Prepoved incesta in njeni izviri. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- Etzioni, A. in Etzioni, O. (1999):** Face-to-face and computer mediated communities: A comparative analysis. The information society, Routledge, 15, 4. London, 241–248.
- Fuchs, C. (2006):** The self-organization of virtual communities. Journal of new communication research, 1, 1. Salzburg, 29–68.
- Giddens, A. (2003):** The constitution of society: outline of the theory of structuration. Cambridge, Polity Press.
- Granovetter, M. (1973):** The strength of weak ties. American Journal of Sociology, 78, 6. Chicago, 1360–1380.
- Hampton, K. (2004):** Networked sociability online, offline. V: Castells, M.: The Network society. A cross-cultural perspective. Northampton, Edward Elgar Publishing Limited, 217–232.
- Hampton, K., Wellman, B. (2003):** Neighboring in Netville: How the internet supports community and social capital in a wired suburb. City and Community, 2, 4. Malden (MA), 277–311.
- Hine, C. (2003):** Virtual Ethnography. London, SAGE Publications.
- Hočevar, M. (2000):** Novi urbani trendi, prizorišča v mestih – omrežja med mesti. Ljubljana, Znanstvena knjižnica, FDV.
- Jankowski, N. (2002):** Creating community with media: History, theories and scientific investigations. V: L. Lievrouw in S. Livingstone: Handbook of new media: Social shaping and consequences of ICTs. London, Sage, 34–49.
- Jones, S. (1998):** The internet and its social landscape. V: S. Jones (ed.): Virtual Culture. Identity & Communication in Cybersociety. London, SAGE Publications, 7–35.
- Jones, S. (1998a):** Information, Internet and Community: Notes Toward an Understanding of Community in the Information Age. V: Jones, S.: Cybersociety 2.0 Revisiting Computer Mediated Communication and Community. London, Sage, 1–34.
- Jordan, T. (1999):** Cyberpower: The Culture and Politics of Cyberspace and the Internet. London, Routledge.
- Kitchin, R. (1998):** Cyberspace. The world in the wires. J Chichester, John Wiley & Sons.
- Kollock, P. (2003):** The Economies of Online Cooperation. Gifts and Public Goods in Cyberspace. V: Peter, K., Smith, M.: Communities in Cyberspace. London, Routledge, 220–239.

- Kovačič, M. (2003):** Zasebnost na internetu. Ljubljana, Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne in politične študije.
- Kozmus, D. (2004):** Razumevanje skupnosti v kiberprostoru: Znanost kot virtualni kolaboratorij. Doktorska disertacija. Ljubljana, FDV.
- Lefebvre, H. (2000):** The Production of Space. Oxford, Blackwell.
- Lenarčič, B. (2004):** Prihodnost in dileme pri preučevanju slovenskih mest v informatični družbi. V: Prosen, A.: Prostorske znanosti za 21. stoletje: jubilejni zbornik ob 30-letnici Interdisciplinarnega podiplomskega študija urbanističnega in prostorskega planiranja in 60-letnici prof. dr. Andreja Pogačnika. Ljubljana, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, 61–69.
- Lenarčič, B. (2003):** Prihodnost in razvojne dileme sodobnih mest v informatični družbi. Teorija in praksa, 40, 3. Ljubljana, 455–469.
- Levy, P. (2001):** Cyberspace. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Li, H. (2004):** Virtual community studies: A literature review, synthesis and research agenda. Proceedings of the Americas Conference on Information Systems, New York. New York, August. <http://www.hsw-basel.ch/iwi/publications.nsf/id/345> (9.10.2006).
- Lull, J. (2001):** Superculture for the communication age. V: Lull, J.: Culture in the communication age. London, Routledge, 133–163.
- Marx, K. (1974):** Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta. Ljubljana, Komunist.
- Mauss, M. (1996):** Esej o daru in drugi spisi. Uvod v delo Marcela Maussa. Ljubljana, ŠKUC – Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Mitchell, W. (1999):** e-topia "urban life, Jim – but not as we know it". Cambridge, The MIT Press.
- Mitchell, W. (1996):** City of bits, space, place and the infobahn. Cambridge, The MIT Press.
- Mitra, A. (1998):** Virtual commonality: Looking for India on the Internet. V: Jones, S.: Virtual Culture. Identity & Communication in Cybersociety. London, SAGE Publications, 55–79.
- Mlinar, Z. (1994):** Individuacija in globalizacija v prostoru. Ljubljana, SAZU.
- Mlinar, Z. (1990):** Prostor in sociologija. Družboslovne razprave, VII, 16. Ljubljana, 3–12.
- Mlinar, Z. (1973):** Sociologija lokalnih skupnosti. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, FSPN.
- Mumford, L. (1969):** Mesto v zgodovini 1. in 2. del. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Norris, P. (2002):** The bridging and bonding role of online communities. The Harvard International Journal of Press-Politics, 7, 3. Cambridge, 3–13.
- Plant, R. (2004):** Online communities. Technology in Society, 26. New York, 51–65.
- Praprotnik, T. (2003):** Skupnost, identiteta in komunikacija v virtualnih skupnostih. Ljubljana, ISH.
- Putnam, R. (2000):** Bowling Alone. New York, Simon & Schuster.
- Putnam, R. et al. (2003):** Better Together. Restoring the American Community. New York, Simon & Schuster.
- Rheingold, H. (2003):** Ne-vidne množice, horizontalne združbe, trenutne skupnosti in mobilna plemena. Ljubljana, Vale Novak.
- Rheingold, H. (1993):** The Virtual Community; Homesteading on the Electronic Frontier. New York, William Patrick Book – Harper Collins.
- Robins, K. (2000):** Cyberspace and the world we live in. V: Bell, D., Kennedy, B.: The Cybercultures reader. London, Routledge, 77–95.
- Roszak, T. (1994):** The Cult Of Information. A neoluddite treatise on high-tech, artificial intelligence, and the true art of thinking. Berkeley, University of California Press.
- Saveri, A., Rheingold, H., Vian, K. (2005):** Technologies of cooperation. Institute for the Future, Palo Alto. http://www.rheingold.com/cooperation/Technology_of_cooperation.pdf (8.9.2007).
- Schiller, D. (2007):** How to think about information. Chicago, University of Illinois Press.
- Senković, R., Pleše, I. (2004):** Etnografije interneta. Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku – IBIS Grafika.
- Simmel, G. (2000):** Sociologija prostora. Izbrani spisi o kulturi. Ljubljana, Studia humanitatis.
- Toffler, A. (1981):** The Third Wave. New York, Bantam Books.
- Trček, F. (2003):** Problem informacijske (ne)dostopnosti. Zbirka Kiber 1. Ljubljana, Center za prostorsko sociologijo, FDV.
- Trček, F. (2002):** Ljublj@na: iz vasi kablov v info-urbani habitat. V: Kos, D.: Sociološke podobe Ljubljane. Knjižna zbirka Teorija in praksa. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 81–96.
- Trček, F. (2002):** Kiberkulture – k novim ekonomijam obdarovanja. V: Debeljak, A. et al.: Cooltura. Uvod v kulturne študije. Ljubljana, Študentska založba, 329–344.
- Trček, F. (1998):** Demokratični potencial kibernetkega prostora. V: Vehovar, V. et al.: Internet v Sloveniji: Projekt RIS '96 – '98. Izola, Desk, 193–203.
- Tonnies, F. (1999):** Skupnost in družba. Temeljni pojmi čiste sociologije. Ljubljana, FDV.
- Ule, M. (2005):** Psihologija komuniciranja. Ljubljana, FDV.
- Virilio, P. (1996):** Hitrost osvoboditve. Ljubljana, Študentska organizacija Univerze.
- Vogrinc, J. (1998):** Zamišljene skupnosti danes. Sprema na beseda. V: Anderson, B.: zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma. Ljubljana, Studia Humanitatis.

- Vreg, F. (2001):** Globalizacija in elektronska demokracija. Politološko-sociološki vidiki razvoja informacijske družbe. Teorija in praksa, 38, 1. Ljubljana, 5–28.
- Watson, N. (1998):** Why we argue about virtual community: A case study of the Phish.net fan community. V: Jones, S.: Virtual Culture. Identity & Communication in Cybersociety. London, SAGE Publications, 102–132.
- Weber, M. (1946):** From Max Weber: essays in sociology. New York, Oxford University Press.
- Weber, M. (1963):** Order in diversity: Community without propinquity. V: Lowdon, W.: Cities and space: The future use of urban land. Baltimore, John Hopkins University Press, 62–93.
- Wellman, B. (2001):** Physical Place and CyberPlace: The Rise of Personalized Networking. [Http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/individualism/ijurr3a1.htm](http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/individualism/ijurr3a1.htm) (8. 8. 2007)
- Wellman, B. (2001a):** The Persistence and Transformation of Community: From Neighbourhood Groups to Social Networks. Report to the Law Commission of Canada. Wellman Associates. [Http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/lawcomm/lawcomm7.pdf](http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/lawcomm/lawcomm7.pdf) (8. 8. 2007)
- Wellman, B. (1999):** "The Network Community" An Introduction. V: Wellman, B.: Networks in the Global Village: Life in the Contemporary Community. Boulder, C. O. Westview Press, 1–48.
- Wellman, B., Boase, J., Chen W. (2002):** The networked nature of community: Online and offline. IT&SOCIETY, 1, 1. Stanford, 151–165.
- Wellman, B., Gulia, M. (1997):** Net surfers don't ride alone: Virtual communities as communities. V: Kollock, P., Smith, M.: Communities and cyberspace. New York, Routledge, 167–194.
- Willson, M. (2000):** Community in the abstract. A political and ethical dilemma. V: Bell, D., Kennedy, B.: The Cybercultures reader. London, Routledge, 644–657.
- Wilkinson, J. (2007):** Personal communities – another fall for public (man)? Paper presented at the International conference Extended and extending families, Centre for research on families and relationships. University of Edinburgh, June, 27 – 29, 2007.